

100 години от рождението на академик Богдан Куртев

С. Симова

*Институт по органична химия с Център по фитохимия, Българска академия на науките,
ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 9, 1113 София
Факс: +359-2-8700225, ел. поща: sds@orgchm.bas.bg*

През 2017 година се навършиха 100 години от рождението на академик Богдан Куртев (16.06.1917–03.12.1995), учен, учител на поколения химици и пръв директор на Института по органична химия с Център по фитохимия (ИОХЦФ) на БАН.

Богдан Куртев е роден в град Сливен на 16 юни 1917 г. Баща му Йордан Стойчев Куртев, роден през 1882 г. в

гр. Сливен, завършва химия в Софийски университет. Разстрелян е през 1923 г. на Лакатнишките скали за участие в Септемврийското въстание. Майка му Иванка Тодорова Станчева-Куртева, родена през 1891 г. в гр. Котел, е начална учителка. Има двама братя, Стефан (1915 г., хирург) и Тодор (1921 г., физик), и една сестра, Лиляна (1919 г., математичка). До гибелта на

баща си Богдан Куртев живее в гр. Елисейна, от 1923 до 1927 г. в гр. Котел, до 1940 г. в гр. Сливен, след което в гр. София. Завършва с отличие Трета сливенска прогимназия „Д-р Ив. Селимински“ през 1931 г., Сливенска мъжка гимназия „Добри Чинтулов“ през 1936 г. и специалност „Химия“ в Софийски университет през 1944 г. След дипломирането си е назначен за асистент към катедра „Органична химия“ в Софийския университет. През 1942 г. отбива редовна военна служба в Пети конен полк в гр. Брезник, а от есента на 1943 г. е преместен в новосформирания противовъздушен артилерийски полк в гр. Дедеагач, където служи до края на лятото на 1944 г.

От октомври 1946 г. до февруари 1950 г. е редовен аспирант в Московския химикотехнологичен институт „Д. Менделеев“, където разработва докторски труд под ръководството на акад. Владимир Родионов на тема „Синтез на β -амино- β -(β -нафтил)-пропионова киселина и превръщането ѝ в пиримидинови производни“ с прилагане на реакцията на Родионов. Школата на големия руски учен оставя трайни следи в младия доктор Богдан Куртев и определя в голяма степен бъдещото му развитие като изследовател и преподавател (фиг. 1).

Фиг. 1. Богдан Куртев (първи ред, вторият отляво) като редовен аспирант с акад. Владимир Родионов и сътрудници (Москва, 1948 г.).

През 1951 г. Богдан Куртев е избран за доцент, а през 1960 г. за професор. Научните му постижения са оценени с избирането му за член-кореспондент (1961 година) и академик на БАН (1974 г.). От създаването на Института по органична химия през 1960 г. до пенсионирането си през 1988 г. той е негов директор, а от 1972 до 1988 г. и директор на Единния център по химия. Секретар е на Отделението за химически науки от 1962 до 1972 г. и заместник-председател на БАН от 1971 до 1973 г.

Научната дейност на акад. Куртев е концентрирана в областта на органичния синтез. Той въвежда изследвания на механизми на органичните трансформации и на стереохимия, както и приложение на модерни методи за структурно охарактеризиране, с което издига на качествено ново ниво изследванията по органична химия в страната.

Под влиянието на своя научен ръководител, след завръщането си от аспирантура в Москва, младият учен решава да продължи започнатите изследвания, като си поставя за цел да комбинира синтеза на Родионов с реакцията на Иванов. Съвместно с Никола Моллов проучва взаимодействието на естери на арилоцетни киселини с Шифови бази в присъствие на безводен алуминиев хлорид, при което се получават естери на 2,3-диарил-3-аминопропионови киселини. Изследването става известно в литературата като реакция на Куртев-Моллов. Със своите сътрудници и докторанти разглеждат подробно хода, стереохимията и механизма на редица ключови за органичния синтез реакции: алдолни реакции, при които от две карбонилни съединения се получават β -хидрокси карбонилни съединения (Никола Моллов, Христо Крачанов, Александър Ораховац, Юрий Стефановски, Мария Ляпова, Нина Борова, Мариета Хаимова, Мариана Паламарева, Екатерина Симова и други); нуклеофилно присъединяване на карбанион или друг нуклеофил към α,β -ненаситени карбонилни съединения – реакция на Михаел (Юрий Стефановски, Лилия Витева и сътрудници); кондензация на карбонилни съединения с α -хало естери в присъствие на цинк до β -хидрокси естери – реакция на Реформатски (Благой Благоев, Маргарита Младенова и сътрудници).

Научните разработки на акад. Куртев и сътрудниците му са публикувани в над 200 научни съобщения в реномирани международни и български списания, намерили широк отзвук в научната литература, както и признати с множество авторски свидетелства и патенти (фиг. 2).

С особено значение е педагогическата дейност на акад. Куртев, свързана с въвеждането на съвременни познания по теоретична органична химия във висшето образование. Подготвя обновен лекционен курс „Органична химия“ за студенти биолози в Софийския университет, чийто продължител е проф. Благой Благоев. В началото на 50-те години създава нов лекционен

курс „Строеж и реакционна способност на органичните съединения“, който предизвиква значителен интерес както у учени така и у студенти, който се чете и днес. Приемници на курса са последователно чл.-кор. Иван Пожарлиев и проф. Мариана Паламарева, а в последните години курсът се чете от проф. Милен Богданов.

Акад. Куртев бе пример за висок морал както в науката, така и в човешките отношения. Като директор на Института по органична химия и на Единния център за наука и подготовка на кадри по химия и химико-технически проблеми той спомага за обединяването на химическата общност посредством подкрепа за провеждането на интердисциплинарни изследвания и приложни разработки. Като опитен изследовател съдейства за развитието на нови идеи и направления и подпомага развитието на перспективни тематики в химическите институти на БАН. Високо цени достиженията на колегите си и ги мотивира да продължат и в трудни моменти. Всеки е добре дошъл в кабинета му за консултации по служебни и лични въпроси. Безкрайни са обсъжданията на научни проблематики, предимно след края на работния ден или в събота, поради прекомерната му административна натовареност в делничните дни, като при завършека на изследванията акад. Куртев често отказва участие в публикуването на научните съобщения.

В края на професионалната си кариера акад. Куртев демонстрира едно от най-важните, но рядко срещани качества на учения – да се оттеглиш достойно и да освободиш път за последователите си. Един слабо известен факт е, че през 1987 г., отчитайки възрастта и здравословното си състояние и осъзнавайки, че е вре-

Фиг. 2. Акад. Б. Куртев в работна обстановка в средата на 80-те години.

ме да даде път на по-младите, убеден че в института има кадри, достойни да заемат мястото му, той подава молба да бъде предсрочно освободен от длъжността „Директор“ на ИОХЦФ. След няколкократни откази и увещания да остане на поста поне до края на мандата, убеден в правилността на решението си, той не отстъпва и в средата на 1988 г. е освободен от длъжност и пенсиониран по болест.

Под ръководството на акад. Куртев започват творческата си дейност голям брой колеги, които натрупват значителен опит и впоследствие стават известни с научните си постижения. За тяхното развитие е безспорен неговият принос както в професионален, така и в чисто човешки план. Признателността им, демонстрирана многократно през годините, е изразена и през 2017 г. с изготвянето на серия статии за наши списания: проф. Владимир Димитров и проф. Иван Шопов в списание „Наука“, а акад. Христо Цветанов в списание „Списание на БАН“.

ИОХЦФ-БАН отбеляза 100-годишнината от рождението на акад. Богдан Куртев с редица прояви. Учени химици от страната и чужбина публикуваха 28 научни съобщения и една обзорна статия в специално посветена книжка на списанието „Bulgarian Chemical Communications“, като уводната статия за творчеството и заслугите на акад. Куртев бе написана от неговия ученик чл.-кор. Иван Пожарлиев [1].

В Големия салон на БАН бе проведено тържествено честване, на което присъстваха бивши и настоящи колеги от различни институти на БАН и университети в страната. Проф. Владимир Димитров изнесе лекция („Академик Богдан Куртев – живот, отдаден на Института по органична химия“), с която припомни на по-възрастните и запозна младите колеги с делото и заслугите на акад. Куртев, а най-младият хабилитиран учен от ИОХЦФ доц. Свилен Симеонов изнесе академична лекция на тема „Химични технологии за устойчиво развитие – от изкопаем към биовъзобновяем въглерод“. Честването завърши с дружеска среща и много спомени от негови ученици, приятели и колеги.

Учредена бе награда „Академик Богдан Куртев“ за „Научно постижение в областта на органичната химия“, която през 2017 г. за първи път бе присъдена на проф. Иво Грабчев от Медицинския факултет на Софийски университет за разработката „Нови фото-чувствителни органични съединения със сензорна и биологична активност“.

Маслен портрет на акад. Богдан Куртев бе поставен в заседателната зала, а аудиторията на Института по органична химия с Център по фитохимия при БАН получи неговото име.

1. Bulgarian Chemical Communications, Special Issue B, 49 (2017) 5.